

Προβλήματα υποτροπής νεαρών κρατουμένων*.
Πορίσματα επαναληπτικής (follow-up) έρευνας
του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών (Πανεπιστήμιο Αθηνών)

του Νέστορα Ε. Κουράκη

Καθηγητή Εγκληματολογίας

στη Νομική Σχολή Παν/μίου Αθηνών

1. Η εισήγηση επικεντρώνεται στα πορίσματα έρευνας που διενεργήθηκε από τον Μάιο 1999 έως τον Ιούνιο 2000 με φορέα το Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η έρευνα χαρακτηρίζεται ως επαναληπτική (follow-up) διότι ως βασικό στόχο είχε να διαπιστώσει *πρώτον*, τι απέγιναν οι Έλληνες ανήλικοι κρατούμενοι από τους οποίους είχαν ληφθεί συνεντεύξεις κατά την προγενέστερη φάση της έρευνας (1993) στα Σωφρονιστικά Καταστήματα Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας, και *δεύτερον*, τι επιπτώσεις είχε αργότερα στη ζωή τους ο εγκλεισμός σε φυλακή.

Στην έρευνα συμμετείχαν ως ερευνητές, για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα, 30 προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές της Νομικής Σχολής Αθηνών**, με επιστημονικό

* Κείμενο Εισήγησης που παρουσιάστηκε και συζητήθηκε στο 12^ο Πρόγραμμα Επιμόρφωσης της Εθνικής Σχολής Δικαστών (Κομοτηνή, 11-14.10.2005). Εκτενέστερη παράθεση των ερευνητικών πορισμάτων γίνεται εις: *Ενγ. Σταθουλοπούλου/ Φωτ. Μηλιώνη/ Ν. Κουράκη*, Νεαροί κρατούμενοι μετά την αποφυλάκισή τους, περ. «Ποινικός Λόγος», 2004, 2895-2912.

** Αδαμοπούλου Αγάπη, Αυγέρη Θεοδώρα, Κατσίγιαννη Βασιλική, Κικιλί Σοφία, Κούβελος Γιάννης, Κουλούρης Νίκος, Λάπα Εφη, Λυμπέρης Βασίλης, Μήτσης Γιώργος, Ντούρα Φωτεινή, Ξουρή Ευδοξία, Παναγοπούλου Φερενίκη, Παπαγεωργίου Αναστασία, Παπαγεωργίου Χαρά, Παπαευστρατίου Αθηνά-Αναστασία, Παπαϊωάννου Χρήστος, Παπαπαναγιώτου Χριστίνα, Πατάκας Σταμάτης, Πατουλιώτης Παναγιώτης, Πετροπούλου Ελένη-Αντιγόνη, Σιώχου Βασιλική, Σόμπολου Ανθή, Σταθοπούλου Αναστασία, Σφενδυλάκης Γιάννης, Ταταράκης Μάνος, Τσίχλη Δάφνη, Τσουμάνης Νίκος, Φερετζάκης Γιώργος, Χατζηλογίου Σοφία και Χιόνης Διονύσης.

υπεύθυνο τον υπογράφοντα και συντονίστρια την Εγκληματολόγο κ. Φωτεινή Μηλιώνη. Στους νεαρούς ερευνητές δόθηκε οικονομική ενίσχυση από το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Για τις συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκαν δύο τύποι ερωτηματολογίων ημιδομημένης συνέντευξης, ένα με 31 ερωτήσεις για όσους νεαρούς εντοπίστηκαν εκτός φυλακής («μη έγκλειστοι») και ένα με 29 ερωτήσεις για όσους βρέθηκαν να κρατούνται («έγκλειστοι»).

Από τους 156 ανήλικους κρατούμενους που είχαν εξετασθεί στις Φυλακές Ανηλίκων το 1993, κατέστη δυνατόν, μετά από επίπονες προσπάθειες, να εντοπισθούν εκ νέου οι 113. Οι 50 βρέθηκαν και πάλι στις φυλακές (μόνον ένας, όμως, εξέτιε ποινή που του είχε επιβληθεί από το 1993), άλλοι 53 εκτός φυλακής, ενώ για 10 ακόμη νεαρούς διαπιστώθηκε ότι είτε δεν βρίσκονταν πλέον στη ζωή (5), σύμφωνα με δήλωση των συγγενών τους, είτε νοσηλεύονταν σε ψυχιατρείο (1), είτε κατοικούσαν στο εξωτερικό (1), είτε αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα (3).

2. Κυριότερο ερευνητικό πόρισμα: Από το 1993 και έως το 1999-2000, δηλ. σε διάστημα 6-7 ετών, μόνον ο ένας στους πέντε πρώην κρατούμενους ανήλικους που εντοπίστηκαν εκ νέου (ποσοστό 19,8%) δεν οδηγήθηκε κάποια στιγμή και πάλι στις φυλακές, ούτε και του επιβλήθηκε κάποια ποινή.

Γεγονός, που φαίνεται να επιβεβαιώνει τη βασική υπόθεση της έρευνας, ότι η διαδικασία βαθμιαίας προσαρμογής αυτών των ανηλίκων στον ιδρυματικό υποπολιτισμό της φυλακής δυσχεραίνει αποφασιστικά ή και καθιστά ανέφικτη την κοινωνική τους (επαν)ένταξη μετά την αποφυλάκισή τους. Και ότι οι περισσότεροι ανήλικοι (ποσοστό άνω του 80%), έχοντας ενστερνισθεί τα πρότυπα αυτού του υποπολιτισμού, οδηγούνται εν συνεχεία στη διάπραξη νέων αξιόποινων πράξεων.

Ποια είναι όμως τα ειδικότερα χαρακτηριστικά των ενλόγω νεαρών και γιατί ακολουθούν οι περισσότεροι απ' αυτούς, μετά την αποφυλάκισή τους, μιαν εγκληματική σταδιοδρομία;

3. Ήδη κατά την πρώτη φάση της έρευνας, το 1993, είχε διαπιστωθεί ότι οι νεαροί αυτοί, μέσης ηλικίας τότε περί τα 20 έτη και κυρίως άρρενες, ήσαν παιδιά φτωχά και αμόρφωτα, με διαταραγμένες οικογενειακές σχέσεις και πρόωρη απομάκρυνσή τους από το σπίτι και το σχολείο. Συγκεκριμένα, οι γονείς τους σε μεγάλο ποσοστό ήσαν αγράμματοι (46% έναντι 8% του γενικού πληθυσμού) και, ως επί το πλείστον, χαμηλής εισοδηματικής κατάστασης (τεχνίτες, βιοτέχνες κ.λπ.). Επιπλέον, σε ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό (39%) ο ένας τουλάχιστον από τους φυσικούς γονείς είχε ήδη τότε φύγει από το σπίτι ή και από τη ζωή. Αλλά και εκεί όπου οι γονείς ζούσαν μαζί, διαπληκτίζονταν μεταξύ τους (35%) και

ξεσπούσαν στα παιδιά τους με άσκοπες σωματικές τιμωρίες (32%). Μέσα στο έκρυθμο αυτό οικογενειακό πλαίσιο, το σχολείο δεν φάνηκε να προσφέρει στον ανήλικο κάποια εναλλακτική δυνατότητα ψυχικής ηρεμίας και κοινωνικοποίησης. Πολλοί ανήλικοι δεν πήγαν έτσι σχεδόν καθόλου σχολείο (27% αγράμματοι), αλλά και όσοι πήγαν το αποστράφηκαν, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι απ' αυτούς (56%) να μείνουν στην ίδια τάξη λόγω απουσιών. Αρχισαν συνακόλουθα να μπαίνουν στη βιοπάλη, κυρίως από τη μικρή ηλικία των 13 ετών, αλλά χωρίς και πάλι να νιώθουν ευχαριστημένοι και ικανοποιημένοι από τη δουλειά τους. Αγκιστρώθηκαν έτσι σε παρέες όπου κυριαρχούσαν (σε ποσοστό 43% του συνόλου) οι «πρεζάκηδες» και οι «χαπάκηδες». Σύντομα άρχισαν όμως και οι ίδιοι να εθίζονται στις ναρκωτικές ουσίες. Μάλιστα, κατά την έρευνα παραδέχθηκαν σε ποσοστό 61% ότι είχαν ήδη τότε δοκιμάσει ναρκωτικά (κυρίως πριν από τον εγκλεισμό τους) και ότι τουλάχιστον το 1/3 από αυτούς (37%) έκαναν «συχνά» χρήση ουσιών, δηλ. ότι είχαν εξάρτηση από αυτές. Από το σημείο αυτό και έως την πρώτη τους (μικρο)κλοπή για να επιβιώσουν και να εξασφαλίσουν τη δόση τους, η απόσταση ήταν μικρή και η πορεία τους προδιαγεγραμμένη. Ήδη στην ευαίσθητη ηλικία των 13 ή 14 ετών σημειώνεται η πρώτη εμπλοκή τους με τη Δικαιοσύνη και ο εγκλεισμός τους σε ίδρυμα ή σωφρονιστικό κατάστημα για 10-12 μήνες. Ο χρόνος αυτός ήταν βέβαια αντικειμενικά σύντομος, αλλ' αρκετός, από μίαν άλλη σκοπιά, για να εξοικειωθούν οι ανήλικοι με την έννοια της φυλακής και τον ιδρυματικό υποπολιτισμό της, να διδαχθούν τη «τεχνογνωσία του εγκληματείν» από άλλους εμπειρότερους συγκρατούμενούς τους και, τελικά, να εξέλθουν από τη φυλακή με όλα τα εφόδια για να διαπράξουν όχι πλέον μόνο (μικρο)κλοπές, αλλ' επίσης ληστείες, ανθρωποκτονίες, βιασμούς κ.λπ. Μάλιστα, ένα από τα βασικότερα πορίσματα σ' αυτή την πρώτη φάση της έρευνας ήταν ότι όσοι ανήλικοι κρατούνταν τότε για σοβαρές αξιόποινες πράξεις, με ποινή στέρηση της ελευθερίας από δύο έτη και πάνω, είχαν ήδη στην συντριπτική τους πλειονότητα (96,7%) εγκλεισθεί και πρωτύτερα σε σωφρονιστικό κατάστημα. Γεγονός που αποδεικνύει την απόλυτη αναποτελεσματικότητα του λεγόμενου «σωφρονισμού» στις φυλακές ανηλίκων, αλλά και την αναπόφευκτη, τις περισσότερες φορές, στροφή των ανηλίκων στο έγκλημα και την «εγκληματική σταδιοδρομία», ως μόνη πλέον διέξοδο στα αδιέξοδα της ναρκοθετημένης και ναρκοεξαρτημένης ζωής τους.

4. Με ένα τόσο προβληματικό υπόβαθρο, οι ανήλικοι που συναντήσαμε μετά από 6-7 χρόνια, δηλ. κατά τη δεύτερη φάση της έρευνάς μας (1999-2000), δεν φάνηκε ότι μπόρεσαν στην πλειονότητά τους να ορθοποδήσουν και να αποφύγουν την εκ νέου εμπλοκή τους με την ποινική Δικαιοσύνη. Όπως τονίστηκε ήδη, μόνον ένας στους πέντε νεαρούς, ηλικίας τότε 26-27 ετών, κατάφερε να μην ξαναπάει

φυλακή και να μην του επιβληθεί κάποια ποινή για διαπραχθέν έγκλημα. Μάλιστα, όσοι βρέθηκαν να κρατούνται και πάλι στις φυλακές (συνολικά 53) είχαν ΟΛΟΙ εγκλεισθεί κατά μέσο όρο τουλάχιστον δύο φορές. Κυριότερα αδικήματα για τα οποία κρατούνταν τότε οι έγκλειστοι ήταν η ληστεία (42%) και η κλοπή (32%), δηλ. αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας, προφανώς σε σχέση με απόκτηση της δόσης τους, ενώ σε μικρότερα ποσοστά κρίθηκαν ένοχοι για προμήθεια και κατοχή ναρκωτικών ουσιών (12%), απλή σωματική βλάβη (8%) αλλά και ανθρωποκτονία (4%). Οι ίδιοι αυτοί κρατούμενοι παραδέχθηκαν ότι είχαν διαπράξει και αδικήματα για τα οποία δεν συνελήφθησαν ποτέ, πρωτίστως κλοπές (18%), ενώ σε ανάλογες παραδοχές προέβησαν και οι 53 μη έγκλειστοι, κυρίως σε σχέση με μη αποκαλυφθείσες κλοπές (26%) και απλές σωματικές βλάβες (32%).

5. Πέρα όμως από την επανειλημμένη εμπλοκή τους με τη Δικαιοσύνη, αλλά και σε προφανή συνάφεια με την εμπλοκή τους αυτή, οι νεαροί που συναντήσαμε κατά τη δεύτερη φάση της έρευνάς μας φάνηκαν να είναι ακόμη δέσμιοι της εξάρτησης ή του εθισμού από ναρκωτικές ουσίες. Πράγματι, από το σύνολο των ουσιαστικών απαντήσεων που μας δόθηκαν προέκυψε ότι μόλις 27% των ερωτηθέντων δεν είχαν δοκιμάσει ποτέ ναρκωτικά, ενώ περίπου 37% των ερωτηθέντων παραδέχθηκαν ότι κάνουν «συχνά» χρήση ναρκωτικών ουσιών (στους εγκλείστους το ποσοστό είναι 43% και στους μη εγκλείστους 33%). Ενδιαφέρον είναι ότι 19% των ερωτηθέντων θεώρησαν ότι επηρεάστηκαν στο να παίρνουν ναρκωτικά από τον εγκλεισμό τους στη φυλακή, ενώ μικρά είναι, από την άλλη πλευρά, τα ποσοστά όσων απευθύνθηκαν σε κάποια θεραπευτική κοινότητα για να απεξαρτηθούν (23% έγκλειστοι και 17,5% μη έγκλειστοι). Ως «δημοφιλέστερη» ουσία για το 58% των εγκλείστων (έναντι 27% των μη εγκλείστων) αναδεικνύεται το χασίς, ενώ ακολουθούν τα σκληρά ναρκωτικά (ηρωίνη και κοκαΐνη) για 54% των εγκλείστων (έναντι 10 %) και τα χάπια που παρέχονται με ειδική συνταγή γιατρού (36% για τους εγκλείστους, έναντι 17 % των μη εγκλείστων). Παρά ταύτα, οι νεαροί στην πλειονότητά τους πιστεύουν ότι «δεν πρέπει να παίρνει κανείς ναρκωτικά» (67% των εγκλείστων και 73% των μη εγκλείστων), αλλά τούτο, βέβαια, μόνο σε επίπεδο ρητορικών διακηρύξεων. Αντίθετα σε πρακτικό επίπεδο η εμπλοκή με τα ναρκωτικά και τη συνακόλουθη εγκληματικότητα φαίνεται να είναι καθοριστική για τους νεαρούς αποφυλακιζόμενους. Όπως μας δήλωσε κάποιος από τους ερωτηθέντες «τα ναρκωτικά είναι υπεύθυνα για την αλλαγή της συμπεριφοράς, για τα εγκλήματα και τα αδικήματα που διέπραξα (...) και που διαπράττονται από τους νέους»

6. Μια τρίτη πτυχή στη ζωή των νεαρών, πέρα από την εμπλοκή με τη Δικαιοσύνη και τα ναρκωτικά, είναι οι δυνατότητες που έχουν για επαγγελματική απασχόληση και αποκατάσταση. Και εδώ τα προβλήματα εμφανίζονται ανυπέρβλητα. Πέρα από την ελλιπή επαγγελματική επιμόρφωση και εξειδίκευση, που προϋπήρχε ήδη κατά την εφηβική τους ηλικία και που ασφαλώς δεν βελτιώθηκε με τα λιγοστά προγράμματα επιμόρφωσης των φυλακών, η εξεύρεση εργασίας των νεαρών δυσχεραίνεται αποφασιστικά και από ορισμένους άλλους, τρεις συγκεκριμένα, παράγοντες:

Εν πρώτοις, η φυλακή έχει στην προσωπικότητά τους αποδομητικές επιπτώσεις, με την έννοια ότι τους καθιστά οκνηρούς. Αν μάλιστα σε αυτό προσθέσει κανείς και την αποδόμηση που επέρχεται λόγω της εξάρτησης από τις ναρκωτικές ουσίες, εύκολα γίνεται αντιληπτή η δυσκολία ν' ανταποκριθεί ένας τέτοιος νεαρός στις απαιτήσεις ενός επαγγέλματος ή, έστω, μιας θέσης εργαζομένου. Κατά δεύτερον, προβλήματα δημιουργούνται και από την ιδιότητα του νεαρού ως πρώην κρατούμενου, που ενδεχομένως έχει σχέση με τις ναρκωτικές ουσίες. Η προκατάληψη και ο στιγματισμός αποτρέπουν εδώ τους περισσότερους εργοδότες να προσλάβουν στη δουλειά τους τέτοιους νεαρούς. Με αποτέλεσμα, οι νεαροί αυτοί να καταφεύγουν και πάλι στα ηρεμιστικά και στις ναρκωτικές ουσίες. Τέλος, κατά τρίτο λόγο, ελάχιστη είναι η βοήθεια για εξεύρεση εργασίας και γενικότερη στήριξη που παρέχεται στους νεαρούς αποφυλακισμένους από τους αρμόδιους φορείς. Στη συντριπτική τους πλειονότητα οι φορείς αυτοί δεν τηρούν αρχείο, ούτε και προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια στους νεαρούς. Από επαφή που είχε η Ερευνητική μας Ομάδα με 24 φορείς δημοσίου και ιδιωτικού χαρακτήρα και με 14 πιστοποιημένες δομές αμιγούς επαγγελματικής αποκατάστασης (ΚΕΚ) με προγράμματα για ανήλικους παραβάτες, διαπιστώθηκε ότι 7 μόνο τέτοιοι φορείς και δομές μας έδωσαν κάποια στοιχεία για τους νεαρούς που αναζητούσαμε και ότι ελάχιστοι νεαροί του αρχικού μας δείγματος (συνολικά 14 περιπτώσεις) ζήτησαν από αυτούς και έτυχαν κάποιας βοήθειας, κυρίως χρηματικής. Εξάλλου, οι θέσεις εργασίας, που προκηρύσσονται από τον ΟΑΕΔ και που είναι επιδοτούμενες, δεν επαρκούν να καλύψουν το πρόβλημα της ανεργίας αυτών των νεαρών, αφού συνήθως αφορούν «κοινωνικά αποκλεισμένους», «αποφυλακισμένους», «πρώην χρήστες» κ.λπ., δηλ στερεότερες κατηγορίες που, ήδη με το όνομά τους, διαιωνίζουν το πρόβλημα του στιγματισμού και, άρα, της εξεύρεσης εργασίας. Συνακόλουθα, δεν προκαλεί απορία το γεγονός ότι μόλις το 15% των ερωτηθέντων έτυχε συνδρομής από τον ΟΑΕΔ.

Ενόψει των ανωτέρω προβλημάτων, οι νεαροί ακόμη και όταν βρίσκουν κάποια πλήρη εργασιακή απασχόληση (40% οι έγκλειστοι και 30% οι μη έγκλειστοι), θεωρούν ότι αυτοί δεν τους ικανοποιεί, καθώς τα χρήματα που κερδίζουν μέσω αυτής δεν επαρκούν για τις βιοτικές τους ανάγκες (61% οι

έγκλειστοι και 58,5% οι μη έγκλειστοι). Αλλωστε, το είδος επαγγέλματος στο οποίο καταφέρνουν οι νεαροί ν' απασχοληθούν είναι συνήθως χαμηλής εισοδηματικής εμβέλειας: βιοτέχνες, τεχνίτες, μικροέμποροι, εργάτες ή αυτοκινητιστές (42% για τους εγκλείστους και 30% για τους μη εγκλείστους). Σε κάθε περίπτωση, η επίτευξη μιας απασχόλησης για τους νεαρούς φαίνεται ρεαλιστική μόνον όταν υπάρχει προσφορά εργασίας για ανειδίκευτους ή όταν είναι εξασφαλισμένη κάποια επιχειρησιακή υποδομή στο πλαίσιο της οικογένειας του νεαρού.

7. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι και γενικότερα η οικογένεια των νεαρών θεωρείται από αυτούς αλλά και αποτελεί πράγματι τον σημαντικότερο συμπαραστάτη τους. Πιστεύουν, έτσι, οι νεαροί ότι μπορούν να βασίζονται πράγματι στην εμπιστοσύνη «των δικών τους ανθρώπων» και δη των συγγενών τους (46%), του συζύγου ή συντρόφου (20%) και των παιδιών τους (6%), ενώ εντυπωσιακό είναι, αντίστροφα, και το ποσοστό 7% των νεαρών που δήλωσαν ότι δεν υπάρχει κανείς τον οποίον να θεωρούν «δικό τους άνθρωπο».

8. Ως προς τα προβλήματα και τις δυσκολίες που φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν οι νεαροί αποφυλακιζόμενοι στο σύνολό τους (έγκλειστοι και μη έγκλειστοι), πρώτη ιεραρχικά έρχεται η ανεύρεση εργασίας (39%) και ακολουθούν οι οικονομικές δυσκολίες (32%) και τα προβλήματα χρήσης ουσιών (5%). Τα προβλήματα αυτά οδηγούν το 1/5 περίπου των ερωτηθέντων (20,4%) να αποδέχονται ρητά το ενδεχόμενο της διάπραξης νέων εγκλημάτων εφόσον βιώσουν ματαίωση των προσπαθειών τους. Οι περισσότεροι βέβαια, περί το 55% των ερωτηθέντων, θεωρούν ότι η βαθύτερή τους επιθυμία είναι να ξεχάσουν τον «εφιάλτη» τη φυλακής και, σε μικρότερο βαθμό, «να κάνουν μια καινούρια αρχή». Στην πράξη όμως, όπως προκύπτει από άλλες αντίστοιχες ερωτήσεις και σημειώθηκε ήδη ανωτέρω, πάνω από τα 4/5 των ερωτηθέντων, δηλ. άνω του 80%, δεν καταφέρνουν να αποφύγουν την υποτροπή στα επόμενα 6-7 χρόνια μετά την αποφυλάκισή τους.

9. Τι φταίει γι' αυτό;

Όπως συνάγεται από απαντήσεις που μας έδωσαν οι ερωτηθέντες για τις επιδράσεις που έχει η φυλακή στην προσωπικότητά τους, ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς (34% του συνόλου αλλά 77% των μη εγκλείστων) θεωρούν ότι υιοθέτησαν στη φυλακή κανόνες συμπεριφοράς που τους ακολουθούν ακόμη

και σήμερα, όπως, «να κοιτάνε μόνο τον εαυτό τους», «να μην ενδιαφέρονται για τους άλλους», «να μαθαίνουν πώς να παρανομούν» και να τηρούν το αξίωμα «βλέπε, άκου, σώπα», γενικότερα, δε, όπως προκύπτει και από τις συζητήσεις μαζί τους, να πειθαρχούν σε κανόνες μόνο και μόνο επειδή αυτοί τους επιβάλλονται άνωθεν, χωρίς και να συνειδητοποιούν την αξία της πειθαρχίας. Περαιτέρω, ο εγκλεισμός φαίνεται ότι αλλοίωσε βαθύτερα την προσωπικότητά τους, αφού όχι μόνο τους έθισε, όπως επισημάνθηκε ήδη, στην οκνηρία, αλλ' επιπλέον τους εξοκείωσε βαθμιαία με τον ιδρυματικό υποπολιτισμό της φυλακής, η σκέψη της οποίας αντί να τους εκφοβίζει, τους φαίνεται να είναι, όπως θα έλεγε και ο Καβάφης, «μια κάποια λύση». Χαρακτηριστική είναι, εν προκειμένω, η εξομολόγηση ενός από τους ερωτηθέντες νεαρούς: «Στην κοινωνία των φυλακών ζούμε καλύτερα. Έξω υπάρχουν οικονομικές, απρόβλεπτες καταστροφές... Έξω είναι πιο επικίνδυνα, μέσα είμαστε πιο ασφαλείς.». Πρόκειται βεβαίως για τη λεγόμενη νοοτροπία της «ιδρυματοποίησης», που τόσο διεισδυτικά έχει περιγραφεί από τον Goffman στο έργο του «Ασυλα» (1961 και ελλην. μτφρ. από τις εκδόσεις Ευρύαλος, 1994).

10. Τελευταίο ερώτημα: *Τι μπορεί να γίνει για να αντιμετωπισθεί η κατάσταση;*

Φοβούμαι ότι στους πολυπότρπους εγκληματίες, όπως οι νεαροί που ξανασυναντήσαμε στη δεύτερη φάση της έρευνάς μας, τα περιθώρια ανάσχεσης της υποτροπής είναι μικρά, λόγω της βαθείας αλλοίωσης που συντελείται λόγω του εγκλεισμού στην ίδια την προσωπικότητά τους. Ακόμη όμως και σε τέτοιους πολυπότρπους εγκληματίες ο εκ νέου εγκλεισμός μόνο κακό μπορεί να κάνει στους ίδιους και την κοινωνία, αφού τα τελούμενα από αυτούς εγκλήματα, έπειτα από κάθε νέα αποφυλάκιση, θα είναι όλο και βαρύτερα. Μία στήριξη αυτών των ανθρώπων από τη οικογένειά τους ή και η δημιουργία από αυτούς αυτόνομης οικογένειας, σε συνδυασμό με την εκμάθηση κάποιας τέχνης, την εξεύρεση εργασίας και την ψυχολογική τους ενίσχυση από κοινωνικούς λειτουργούς θα μπορούσε ίσως να συντελέσει αποφασιστικά σε μια καθυστερημένη, έστω, ένταξή τους στην κοινωνία. Περισσότερες δυνατότητες επιτυχίας υπάρχουν βέβαια για τους μικρότερης ηλικίας παραβατικούς ανηλίκους, εκεί όπου το δένδρο δεν έχει ακόμη «στραβώσει». Ηδη σε μια πολύ σημαντική Εκθεση της Διακομματικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για την Εξέταση του Σωφρονιστικού Συστήματος της Χώρας (Αθήνα, Ιούλιος 1994 - βλ. το κείμενό της εις: Ν. Κουράκη (κ. ά.), Έρευνα στις Ελληνικές Φυλακές, Α', Α.Ν. Σάκκουλας, σειρά «Ποινικά», αρ. 44, Αθήνα/ Κομοτηνή 1995, σελ. 263 επ., ιδίως σελ. 308 επ. και αρ. 50) είχε τονισθεί η ανάγκη «να εισαχθούν νέες μορφές ποινικών κυρώσεων

διακρινόμενες από περισσότερη φαντασία και προσαρμοσμένες στην ψυχολογία του συγκεκριμένου έφηβου παραβάτη», ενώ είχε επισημανθεί και η ανάγκη «να επιδειχθεί προσοχή στο μεγάλο θέμα του ποιους ανηλικούς προφυλακίζουν οι αρμόδιες αρχές, δεδομένου ότι η νομοθεσία μας (...) επιτρέπει τούτο μόνο εάν η πράξη που φέρεται ότι τέλεσε ο ανήλικος τιμωρείται με ποινή κάθειρξης άνω των 10 ετών». Ήδη, όπως είναι γνωστό, υπάρχει από το τέλος του 2003 μια νέα νομοθεσία περί ανηλικών, με την οποία εισήχθη σειρά ολόκληρη εξωιδρυματικών αναμορφωτικών μέτρων για παραβατικούς ανηλικούς, όπως η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλικού σε ανάδοχη οικογένεια και η συνδιαλλαγή μεταξύ ανηλικού δράστη και θύματος για έκφραση συγγνώμης και εν γένει για εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης (ά. 122§1 περ. γ' και ε' ΠΚ). Επίσης δόθηκε στις εισαγγελικές αρχές η δυνατότητα να απέχουν από ποινική δίωξη ανηλικού αν κρίνουν, υπό προϋποθέσεις, ότι η άσκησή της δεν είναι αναγκαία για να συγκρατηθεί ο ανήλικος από την τέλεση νέων αξιόποινων πράξεων. Πρέπει μάλιστα να ομολογηθεί ότι ήδη πριν από τη θέσπιση αυτής της νέας νομοθεσίας αλλά και τώρα, ακόμη περισσότερο, τα ελληνικά Δικαστήρια ήσαν και είναι ιδιαίτερα φειδωλά στο να εγκλείουν ανηλικούς σε φυλακές ή ιδρύματα (π.χ. ποσοστό 10% το 2003/2004), προφανώς τελώντας εν γνώσει των ολέθριων συνεπειών που έχει ο εγκλεισμός στην περαιτέρω εξέλιξη ενός παραβατικού ανηλικού. Επομένως, με τη νέα νομοθεσία οι εφαρμοστές του δικαίου μας, σε συνεργασία και με τους Επιμελητές Ανηλικών, έχουν πλέον μια μεγάλη «γκάμα» εξωιδρυματικών αναμορφωτικών μέτρων (ένδεκα συνολικά), ώστε όχι μόνο να ανακόψουν με ήπιο τρόπο την εγκληματική σταδιοδρομία ενός εκκολαπτόμενου παραβατικού ανηλικού, αλλά και να επιτύχουν τη έγκαιρη (επαν)ένταξή του στον κοινωνικό κορμό. Δεν μένει παρά να αξιοποιήσουν αυτές τις δυνατότητες κατά το δυνατόν περισσότερο, προς το συμφέρον των ανηλικών και της κοινωνίας μας.